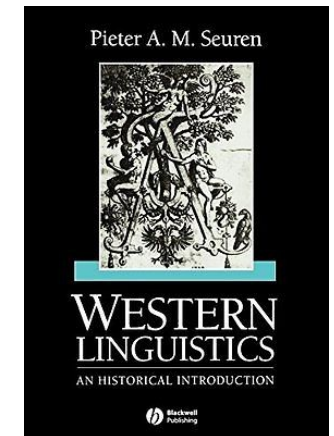
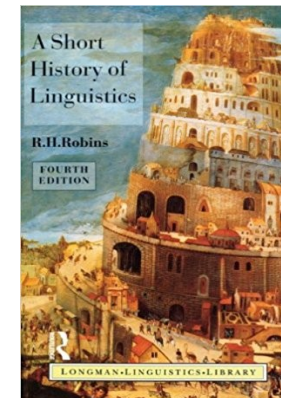
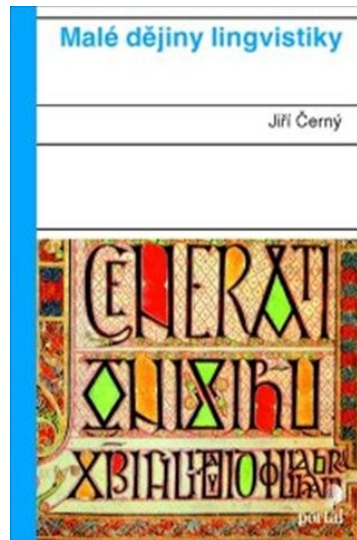
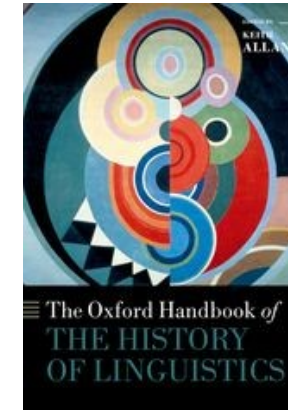
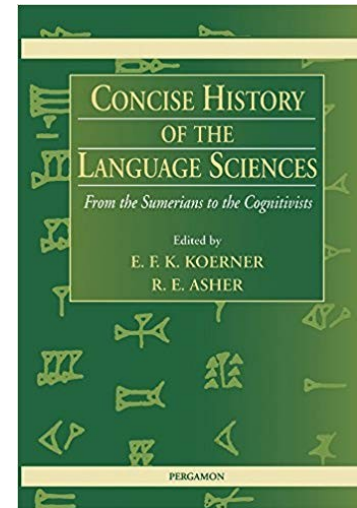
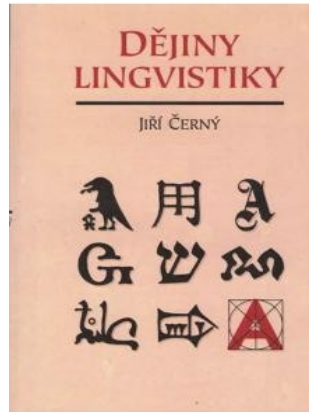

Kapitoly z dějin evropské jazykovědy

literatura

obsah předmětu: kapitoly z dějiny lingvistiky

- kořeny lingvistického myšlení
- antika
- středověk
- historická a srovnávací jazykověda
- dialektologie
- jazyk jako systém

- otázka kodifikace spisovného jazyka
- obrat k empirickému výzkumu

proč studovat dějiny lingvistiky?

- správné pochopení dané disciplíny ← poznání její historie
- pochopení tradice a návaznosti
- širší kulturní souvislosti
- rozšíření perspektivy – současný stav poznání je pouze jedno ze stádií v dějinách (ne cíl)
- ujasňování předmětu studia, možnost jeho poznání (epistemologie)

dějiny...

- myšlení o jazyce
- studia jazyka
- jazykové teorie

- západní výzkum – různá označení pro „lingvistiku“ (obecnější)
 - *Sprachwissenschaft*
 - *Sprachtheorie*
 - *language sciences*
 - *study of language*
 - *linguistic thought*
 - *idées linguistiques*

počátky myšlení o jazyce

- Indie
- Řecko
- Řím

kořeny lingvistického myšlení

- Indie
- proč?

kořeny lingvistického myšlení

- Indie
- proč?
- rozvoj lingvistiky jako důsledek snahy zachovat Védské hymny (2 tis. př. n. l.)
- znalost hymnů přenášena ústně – ale!
 - ← vliv přirozeného jazyka

kořeny lingvistického myšlení

- Indie
- proč?
- rozvoj lingvistiky jako důsledek snahy zachovat Védské hymny (2 tis. př. n. l.)
- znalost hymnů přenášena ústně – ale!
 - ← vliv přirozeného jazyka
- soudobý (okolo 4. stol.) – odlišný jazyka od jazyka véd

kořeny lingvistického myšlení

- Indie
- proč?
- rozvoj lingvistiky jako důsledek snahy zachovat Védské hymny (2 tis. př. n. l.)
- znalost hymnů přenášena ústně – ale!
 - ← vliv přirozeného jazyka
- soudobý (okolo 4. stol.) – odlišný jazyka od jazyka véd
 - rozvoj pomocných „větví“ véd: lexikologie a etymologie, fonetika, gramatika

fonetika

- studium hláskových alternací
- odhalení *pravidel* řídících alternace
- klasifikace hlásek podle místa a způsobu artikulace
- evropští fonetické dospěli ke srovnatelným závěrům týkajícím se artikulace a klasifikace hlásek až v 19. stol. !

Pániniho gramatika

- přelom 5. a 4. stol. př. n. l.
- *Osm knih = Astádhyáyí*
- nejstarší dochovaná gramatika vůbec (sanskrt)

- cituje přes 60 svých předchůdců (návaznost na tradici popisu gramatiky)
- později často komentována (oprava chyb, aktualizace – nezachycoval soudobý jazyk)

Pániniho gramatika

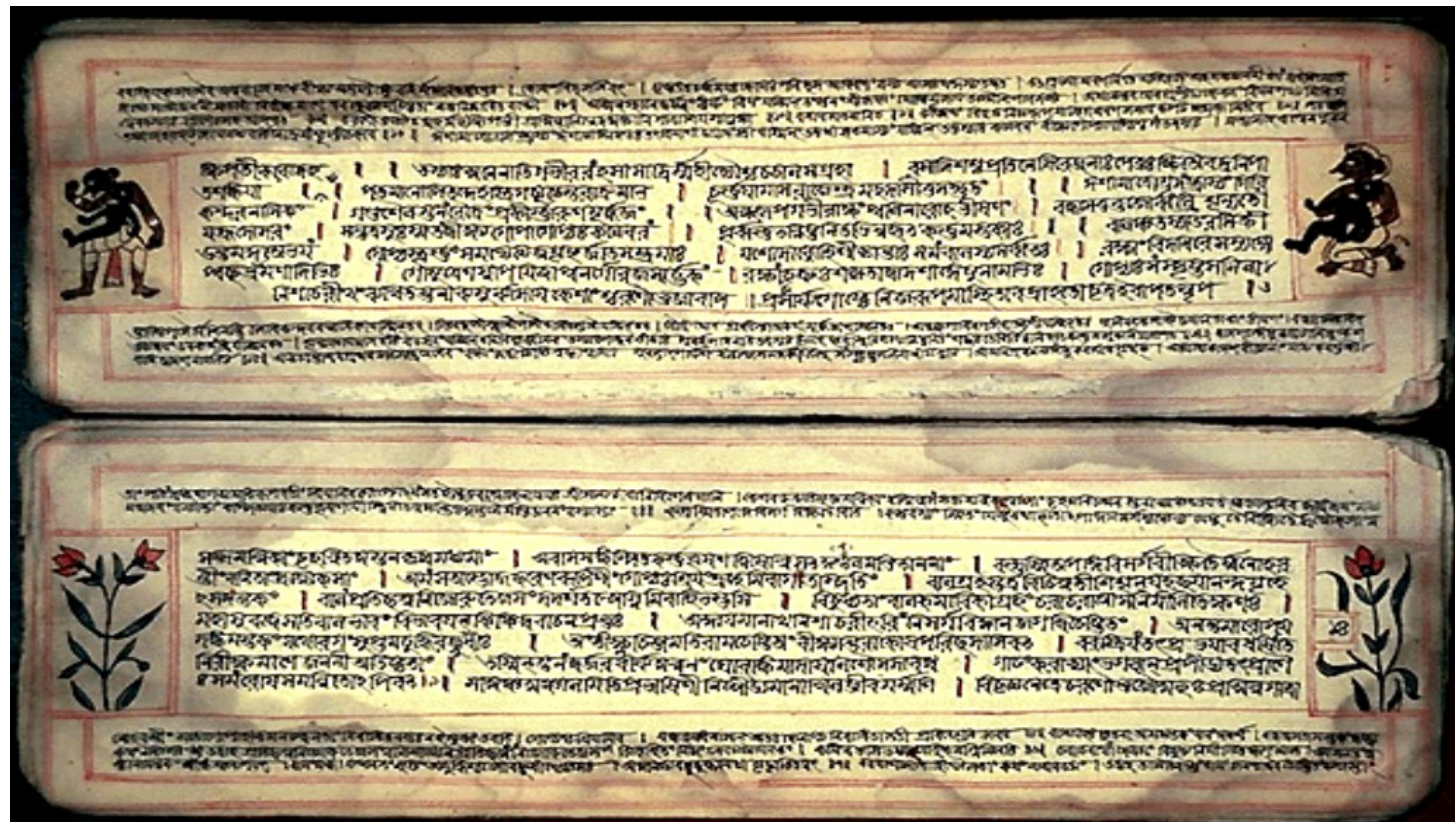
- Astadhyayi
 - 4000 pravidel
- Silvasútras
 - inventář fonologických segmentů, pravidla
- Dharupatha
 - seznam cca 2000 slovesných **kořenů**, rozděleno na podtřídy, popis jejich morfologických a syntaktických vlastností (**kořen, sufix, koncovka**)
- Ganapatha
 - soupis **tříd lexikálních jednotek** (substantiva, slovesa, předložky, částice)

यत ईश्वरो जगतीत्य

Obr. 15: Severoindické slabíčné písmo „dévanágarí“

Pániniho gramatika

- sútrový styl – forma aforismů (→ zapamatování nejdůležitějších gramatických jevů) → určeno k ústnímu přenášení

význam

- ohlas zejména v 19. stol.
- zásadní vliv na lingvistiku 19. století a dále
- proč ne dříve?

význam

- ohlas zejména v 19. stol.

→ zásadní vliv na lingvistiku 19. století a dále

- proč ne dříve?
- Indie a Řecko – styky – ale ne výměna vědeckých poznatků (pro Řeky všichni ostatní barbaři)

Řecko

- dochováno velké množství literárních památek
- dotkli se většiny základních témat a problémů dnešní vědy
- filosofie a jazykověda
 - filosofie = souhrn všeho vědění (vč. otázek jazykových)
- rétorika
- výhradně studium řečtiny – ostatní jazyka = barbarské

Kratylos

- Platon, dialog
- etymologie, původ jazyka
- **vztah mezi slovním tvarem a jeho významem**
- střídání protichůdných názorů, není jisté, k čemu se kloní autor

Kratylos

- “Tady Kratylos tvrdí, Sokrate, že pro každou z věcí je od přírody správné jméno a že jméno není to, jak kteří lidé po úmluvě věc nazývají, označující ji částkou své řeči, nýbrž že jest jakási přirozená správnost jmen pro Hellény i pro barbary, a to pro všechny táž.”
- “Mně se totiž zdá, že jakékoli jméno čemu kdo dá, to že je správné jméno; a jestliže zase je změněno v jiné a onoho již neužívá, že to druhé jméno není o nic méně správné nežli to dřívější, jako my měníváme jména svým sluhům a to změněné jméno není o nic méně správné nežli jméno dříve užívané. Neboť žádná jednotlivá věc nemá žádné jméno od přirozenosti, nýbrž z obyčeje a zvyku těch, kteří si mu zvykli a užívají ho.”

Aristoteles

- **vztah mezi slovní formou a významem = pouhá konvence**
- **předmět dlouhých diskuzí táhnoucích se celou historií lingvistiky**
- **spor o universálie**
 - nominalisté (Aristoteles) VS realisté (Platon)

Aristoteles

- věci – myšlenky – mluvená slova (phóné) – psaná slova (grammata)
 - „Mluvená slova jsou jistě znakem duševních prožitků a napsaná slova jsou znakem slov mluvených. A jako všichni nemají totéž písmo, tak ani jejich mluva není táž; avšak to, co mluva a písmo v první řadě označují, je již všem společné, totiž duševní prožitky a to, co prožitky zpodobují, totiž věci” (Kategorie, 1959, s. 25).

alexandrijská škola

- výuka → potřeba formálních gramatických popisů
- preskriptivismus
 - attická řečtina normou
- 200–50 př. n. l. vzniká gramatik za účelem výuky
 - deklinační + konjugační vzory
 - gramatické pravidelnosti
- + zájem o nejstarší řecké památky (obdoba se situací v Indii)
 - Homér už cca 500 let starý

alexandrijská škola

- snaha odhalit organizovaný charakter jazyka
- **analogie** → redukce pravidel

X škola pergamská – důraz na množství výjimek, anomální teorie j.

→ spor anomalistů a analogistů

řecká gramatika

- **Dionisius Thrax (170–90 př. n. l.)**
 - první dochovaná řecká gramatika *Téchné gramatiké*
 - kompilace
 - 150 různých termínů pro popis gramatiky
 - mnohé z nich **dodnes**
 - **morfologie**
 - 8 slovních druhů – přejímáno stovky let
 - směšuje gramatické a slovotvorné kategorie
 - žádná syntax
 - nesmírný vliv na následujících 13. století

Řím

- návaznost na alexandrijskou školu
- gramatiky – aplikace přístupu Řeků na latinu
 - často až mechanicky
- významné – latina významné postavení ve středověku i dále

římské gramatiky

- **Marcus Terentius Varro (116–27 př. n. l.)**
 - první římský autor, o kterém je záznam, že se zabýval lingvistickými otázkami
 - obrovské dílo, dochovalo se jediné dílo + zlomky
 - jako první rozlišuje flexi a derivaci
 - 4 slovní druhy: jména (pád), slovesa (čas), příčestí (pád i čas), příslovce (nemají ani pád ani čas)
- **Marcus Fabius Quintilianus (35-95)**
 - zachovalo se nejrozsáhlejší dílo
 - velký vliv na podobu výuky latiny v následujících staletích

pozdní antika

- gramatika považována za královnu věd

První ze sedmi *artes* je gramatika:
je nejprvnějším uměním,
la prima arte (Dante, *Ráj* 12,138).¹

pozdní antika

- gramatika považována za královnu věd
- současní gramatici větší vliv na středověk

První ze sedmi *artes* je gramatika:
je nejprvnějším uměním,
la prima arte (Dante, *Ráj* 12,138).¹

pozdní antika

- gramatika považována za královnu věd

První ze sedmi *artes* je gramatika:
je nejprvnějším uměním,
la prima arte (Dante, *Ráj* 12,138).¹

- současní gramatici větší vliv na středověk
- Donatus (4. stol. n. l.)
- **Priscianus (5. – 6. stol. n. l.)**
 - *Základy gramatiky* – dochováno přes 1000 úplných opisů
 - přizpůsobil znalosti Řeků specifikům latiny
 - např. v latině neexistuje člen → vyděluje zvlášť jiný slovní druh: citoslovce (Řekové je řadí do příslovcí)
 - proč? aby taky osm slovních druhů...

	Kategorie	Starořecky	Příklad
1	Podstata (substance)	οὐσία	člověk, kůň
2	Kvantita	ποσόν	dvouloketné, tříloketné
3	Kvalita	ποιόν	bílé, znalé gramatiky
4	Vztah	πρός τι	dvojnásobné, poloviční, větší
5	Místo	ποῦ	v Lykeiu, na náměstí
6	Čas	ποτέ	včera, vloni
7	Poloha	κεῖσθαι	leží, sedí
8	Mít	ἔχειν	má boty, má zbroj
9	Činnost	ποιεῖν	řeže, pálí
10	Trpnost	πάσχειν	je řezán, je pálen

← Aristoteles (4. st. př. n. l.)

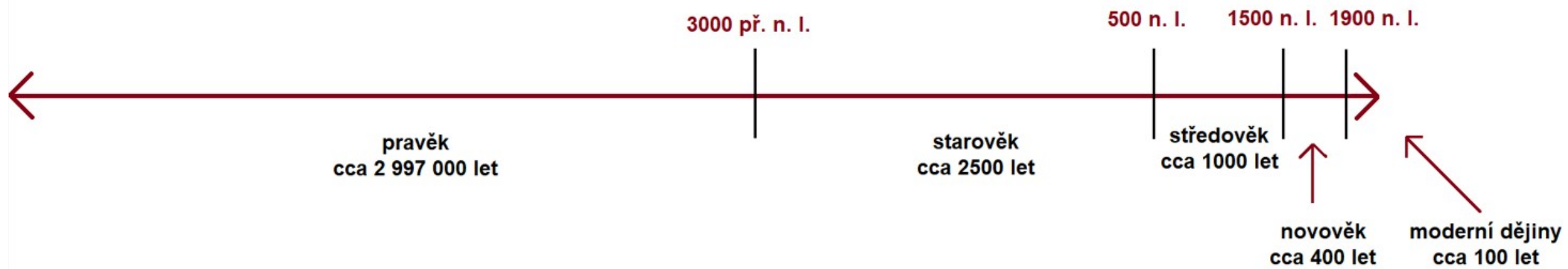
↓ Priscianus (5–6 . st.)

1. *jméno*, které rozlišuje pády a znamená osobu nebo věc;
2. *sloveso*, které je bez pádu, rozlišuje čas, osobu a číslo, a znamená vykonávaný či podstupovaný proces nebo činnost;
3. *participium*, které spojuje vlastnosti slovesa a jména;
4. *člen*, který rozlišuje pád a stojí před jménem nebo za ním;
5. *zájmeno*, které může nahradit jméno a označuje osobu;
6. *předložku*, která stojí před ostatními slovy při skládání;
7. *příslowce*, které má neměnný tvar a modifikuje sloveso;
8. *spojku*, která váže větší celky a vyplňuje mezery mezi nimi.

1. jméno (*nomen*)
2. sloveso (*verbum*)
3. příčestí (*participium*)
4. zájmeno (*pronomem*)
5. příslovce (*adverbium*)
6. předložku (*praepositio*)
7. citoslovce (*interiectio*)
8. spojku (*coniunctio*)

↑ Dionisius Thrax (2.–1. st. př. n. l.)

středověk

středověk

- cca 1000 let
- od rozpadu římské říše (zánik Z) do renesance (5.–15. stol.)
- přechod od otrokářství k feudalismu, rozšíření křesťanství, rostoucí moc církve
- rozvíjení věd a umění v rámci křesťanské ideologie

středověké myšlení

- podřízenost teologii – filosofie, vědy, myšlení o jazyce
- scholastika
- spor o univerzálie

scholastika

- filosofický a teologický systém středověku
 - vyrovnat se s antickým dědictvím – Aristoteles, Platon
 - hlavní cíl: racionálně (= pomocí logických rozumových vývodů) podložit katolický světový názor → spojení víry s rozumem
- filosofie jako služebnice teologie
- dlouhé spory → 13. stol. Tomáš Akvinský: ucelená ideologie
 - 5 rozumových důkazů existence boha
- 13. stol. vrchol scholastiky
- 14. narušování novým myšlením (renesance)

spor o univerzálie

- nejdůležitější téma středověké filosofie a lingvistiky
- spor o obecné pojmy
 - vztah mezi podstatou a jevem, mezi obecným a jednotlivým
 - vztah mezi jazykem a myšlením
- zda obecné pojmy skutečně existují, či jsou to jen arbitrární pojmy dané člověkem a existují jen jednotliviny
- obdoba sporu mezi Platonem a Aristotelem
- spor mezi realisty a nominalisty

spor o univerzálie

- **realisté**

- obecné pojmy (ideje) existují reálně
- buď už před jednotlivými předměty v boží mysli (krajní realismus)
- nebo nezávisle na nich (umírněný realismus)
- Anselm z Canterbury

- **nominalisté**

- reálně existují pouze jednotlivé předměty s individuálními vlastnostmi
- obecné pojmy považují jen za společný název označující množinu jednotlivin
- Abelárd, **William Occam**

středověk a písmo

- pro lingvistiku podstatné – rozvoj křesťanství → šíření písma
- + výpady germánských kmenů do Z římské říše → kontakt
 - přejímání slov, vznik runového písma
- hlavní – šíření křesťanství mezi pohany → nutnost znalosti bible → vytvoření písma pro daný jazyk
 - gótské písmo, arménské písmo (dodnes)
 - hlaholice na VM (staroslověnština) – zákl. řecké písmo
 - → cyrilice (později)

středověk a vzdělání

- septem artes liberales = sedm svobodných umění
 - trivium: **gramatika**, dialektika (logika), rétorika
 - + kvadrivium: geometrie, aritmetika, astrologie, muzika
- vhodné zaměstnání pro svobodného člověka (tedy ne pro každého)
- všechny ve službách teologie

gramatika

- první ze sedmi umění – považována často za nejdůležitější
- v té době ovšem: gramatika = latinský jazyk
- latina
 - jednak jazyk církve
 - jednak jazyk prvních nejstarších církevních spisovatelů
- celý středověk další jazyky považovány za vulgární (lidové)
 - gramatikové jim nevěnovali pozornost

gramatika

- základ pro praktickou výuku latiny – gramatiky Prisciana, Donata
- doplňovány, komentovány – ale zřídka kdy dílo přinášející nový pohled na latinu
 - např. Isidor Sevillský *Etymologie* (7. stol.)
- Donatus – 4. stol., Priscianus – 5./6. stol.
 - do 12. stol. v podstatě beze změny
- cca 600 let stejná gramatika!
 - srov. nejstarší gramatika češtiny v latině 1603

středověk a „vulgární“ jazyky

- E gramatikové – zájem jen o latinu (tehdy již mrtvou)
 - stejně tak dříve římsští gramatikové – zájem o klasickou literární latinu, ne o tu běžně mluveno
- neznáme dobře mluvenou latinu, její nejstarší podobu či vývoj

středověk a „vulgární“ jazyky

- kontrast – arabští gramatikové
 - zájem o vlastní živý jazyk
 - skvělý popis, dochováno již od 8. stol. (Al-Halil)
 - vynikající fonetický popis hlásek (v E neměl obdoby)
 - avšak – později se arabština dělí do dialektů, ty nesouvisí s koránem – stejný osud jako v Evropě
- v období evropského středověku odlišné podmínky v arabských zemích
 - větší náboženská snášenlivost
 - volnější rozvoj věd a umění
- arabští a židovští jazykovědci si již povšimli příbuznosti semitských jazyků

středověk a „vulgární“ jazyky

- 12. stol. neznámý islandský autor *První gramatické pojednání*
 - velmi vyspělý fonetický a fonologický popis islandštiny
 - značně předstihl svou dobu
 - zbytek E se s ním seznámil až v 19. stol.
- okolo roku 1000 Anglie
 - latinsko-staroanglický glosář (ne gramatika, byť tak označeno)
- okolo roku 1400 Francie
 - podobné dílo – fráze a slova určené cizincům

středověk a „vulgární“ jazyky

- ***O řeči lidové* 14. stol. Dante Alighieri**
 - nedokončeno, avšak velmi lingvisticky zajímavé
 - charakteristiky 14 italských dialektů
 - všechny však zavrhuje při hledání spisovné italštiny
 - chybné teorie o původu románských jazyků
 - velmi cenný zdroj poznání italských nářečí
 - považováno za vrchol středověkého zájmu o „vulgární“ jazyky
 - avšak: dobou středověk, myšlení měl však už renesanční

rovnocennost jazyků

- všechny jazyky → komunikace → všechny jazyky jsou si rovny
- různé prostředky, ale žádný není horší nebo lepší, všechny živé jazyky dostatečně slouží svému účelu
- předpoklad existence „primitivních“ jazyků
 - jednoduchá gramatika, málo hlásek, slov, potřeba kompenzace gesty
 - 19. stol. – otázky typu *Jak komunikují v noci, neobejdou-li se bez gest? Nemají-li abstraktní pojmy, jak rozvíjí svou morálku a náboženství?*
 - čekali, kdy někdo takový jazyk objeví → nestalo se

rovnocennost jazyků

- jazyk – rovnováha
 - je-li komplexnější jedna část jazyka, jiná se zjednoduší a naopak
 - např. nemá-li jazyk koncovky, využívá naopak striktně danou pozici slova ve větě
 - např. angličtina VS latina
- všechny jazyky – gramatická pravidla
- směřování k pravidelnosti a jednoduchosti
- psaný jazyk
 - Pietro Bembo (16. stol., Itálie) *Nothing is a language that does not have a literature.*

rovnocennost jazyků

- v E jazykovědě – latina, řečtina dokonalé jazyky, vzory, modely
- jazyky s bohatou morfologií pod vlivem latiny/řečtiny považovány za „dokonalejší“ než např. izolační jazyky
- **prominence, prestižnost jazyka dána společensko-politickou situací, ne vnitřními vlastnostmi daného jazyka**
- 19. stol. – otázka národní identity
 - národ nově definován jazykově, ne pouze teritoriálně
 - silné národní cítění
 - Němci, Angličané

rovnocennost jazyků

- **Johannes Goropius Becanus (16. stol.)**

- němčina je jazyk nadřazený všem ostatním = jazyka Adama z ráje
- neovlivněn babylónským zmatením jazyků, protože původní Germáni se neúčastnili stavění věže
- originální Desatero bylo lidem sesláno v němčině, ale bůh později způsobil, že bylo přeloženo do hebrejštiny

- **Thomas Macaulay**

- prominence angličtiny
- současná anglická literatura má bezpochyby větší cenu než vše, co bylo napsáno na celém světě za posledních 300 let ve všech jazycích...

rovnocennost jazyků

- subjektivní vnímání jazyka
- Karel V. Habsburský (16. století)
 - císař Svaté říše římské
 - „Španělsky mluvím k Bohu, italsky k ženám, francouzsky k mužům a německy ke svému koni.“
- častý názor – čeština má bohatší slovní zásobu než angličtina
 - čeština přes 250 tisíc slov *Příruční slovník jazyka českého* (cca 13 milionů mluvčích)
 - angličtina cca 990 tisíc slov (cca 372 milionů mluvčích – 3. na světě)

humanismus a renesance

- 14. stol. Itálie → 15. + 16. stol. zbytek Evropy
- revoluční obrat v myšlení a vývoji umění v Evropě
- nové společenské poměry – pomalu se rozvíjí kapitalismus
- rozmach přírodních věd → oddělení od teologie
- humanistické myšlení
 - cíl člověka nevidí až v posmrtném životě, ale v jeho čínorodé aktivitě během života, věří v jeho schopnosti, zdůrazňuje rozvoj osobnosti
- zámořské objevy → obchodní a kulturní styky
- novodobé utváření národů – jazyková, kulturní i hospodářská pospolitost, zájem o vytvoření vlastního celonárodního spisovného jazyka
- obrat proti katolické církvi jakožto opory feudálního systému (neznamená nutně obrat od víry jako takové)

humanismus a renesance

- latina vytlačována národními jazyky z administrativního i kulturního styku → zájem o pravopisnou a fonetickou stránku národních jazyků
 - velmi postupné ustalování jednotného zápisu hlásek – 16. stol.
- **15. stol. – 16. stol. – množství gramatik**
 - některé v latině, některé v daném jazyce nebo jiném moderním jazyce
 - **španělská gramatika (Antonio de Nebrija)**
 - nejstarší dochovaná gramatika moderního jazyka (psáno španělsky)
 - italská gramatika
 - *Gramatika česká* (Jan Blahoslav) 1571 – neúplná
 - ***Dvě knihy o české gramatice*** 1603 – považováno za 1. českou gramatiku
 - Vavřinec Benedikt z Nudožer; psáno latinsky!

humanismus a renesance

- námořní cesty a misionářské cesty na Dálný východ a do Ameriky
→ gramatiky exotických jazyků
- aztécký jazyk nahuatl (16. stol.), jazyk Inků kečua (16. stol.), další indiánské jazyky

humanismus a renesance

- množství slovníků, většinou vícejazyčných
- sedmijazyčný (později 11 jazyků) *Dictionarum*
- u nás – vydal Daniel Adam z Veleslavína na konci 16. stol.
 - *Nomenclator quadrilinguis + Silva quadrilinguis*
 - dva čtyřjazyčné slovníky: česko-latinsko-německo-řecké
- předcházející díla u nás neúplná
 - Klaretovy veršované slovníky odborných výrazů (14. stol.)
 - Rešlovy slovníky (2. pol. 16. stol.)

přínos humanismu a renesance

- přenesení zájmu z latiny na další klasické jazyka a národní jazyky živé
 - ovšem: časté mechanické přejímání latinských vzorů
- nové otázky, ale často chybné závěry
- předchůdce moderní lingvistiky
- jeden z mála novátorů – **Petrus Ramus** (16. stol.)
 - gramatika řečtiny, latiny, francouzštiny
 - vycházel ze vztahů mezi existujícími slovními tvary, a ne z logických či filosofických kritérií
 - označován za předchůdce strukturalistů

přínos humanismu a renesance

- knihtisk →
- zpřístupnění literatury
- změna postojů k umění
- ne pouze výsada duchovních
- čím dál víc gramatik národních jazyků

počátky H a S gramatiky

- základy historického pohledu na jazyk – v renesančních názorech na původ jazyka
- náznaky srovnávacího studia jazyků
 - spíš stavění vedle sebe než hlubší analýza
 - srovnání podob otčenáše v různých jazycích
- převládala monogenetická myšlenka
 - jazyk vznikl z hebrejštiny
- → množství spisů, které pro to hledá doklady ve slovní zásobě
- všemožné překroucené důkazy, např. že francouzština se vyvinula z řečtiny

počátky H a S gramatiky

- už v 16. stol. si někteří všimli nějaké příbuznosti jazyků – podle rozdílů ve slově *bůh* → řečina *theos*, latina *deus*, germánské *Gott* a slovanské jazyky *bog*
- arabští a židovští jazykovědci si podobností mezi semitskými jazyky všimli už dříve
- Ital (→ Indie) už na konci 16. stol. psal do Evropy, že mezi sanskrtem a italštinou je řada příbuzných slov
- někteří už si uvědomují fonetické vztahy mezi latinou a italštinou
 - latinskému *x* odpovídá italské *ss*

lingvistika 17. stol.

- působení empirismu a racionalismu
 - filosofický protischolastický názor
- přehodnocení vědeckých odvětví a metodologií
- **Francis Bacon**
 - zakladatel novodobého empirismu a moderní experimentální vědy
 - kritik scholastiky → cíl: reforma vědy – metodologie
 - jediný spolehlivý zdroj poznání – zkušenost
 - jediná spolehlivá metoda poznání – indukce
- **René Descartes**
 - důraz na matematiku
 - princip přísně příčinného výkladu jevů
 - racionalismus

Gramatika Port-Royale

- důraz na logiku (návaznost)
- největší autorita je Descartes, ne Aristoteles
- slovní druhy dělí na ty, které se vztahují k
 - objektům myšlení (jméno, člen, zájmeno, participium, předložku, příslovce)
 - formě/způsobu myšlení (sloveso, spojka, citoslovce)
- nové pojetí slovesa
 - Aristoteles – sloveso jako něco, co vyjadřuje čas
 - GPR – úloha slovesa je podávat čisté a jednoduché tvrzení, něco o něčem tvrdí

Gramatika Port-Royale

- cíl: podat rozumové zdůvodnění gramatických jevů, které by platilo obecně
 - snaha o gramatiku, která by platila obecně pro jakýkoliv jazyk
- ve skutečnosti – omezují se na francouzštinu a latinu, popř. řečtinu, hebrejštinu
- podřízenost tradiční latinské gramaticy
 - pády ve všech jazycích
- značný vliv na vývoj lingvistiky, hlavně v 18. stol. ve Francii
- vrací se k ní Saussure, Chomsky

dále v 17. stol.

- různé popisy artikulace
- ve větším se řeší otázka výuky jazyka u hluchoněmých
- otázky pravopisu (Anglie, Francie)
- řada nových slovníků – i dvojjazyčné (nejen vícejazyčné)
- gramatiky dalších jazyků
 - ruštiny, japonštiny, perštiny, indiánských jazyků
- přejímán názor o vzniku všech jazyků z hebrejštiny

18. stol.

- osvícenství
- stoupá množství lingvistických prací – autoři nejen filosofové, ale začínají se objevovat specialisté na jazyk
- množství gramatik exotických jazyků
 - jezuita Lorenzo Hervás y Panduro – 40 indiánských jazyků
- množí se zprávy o orientálních jazycích
 - Jean Chardin *Cestovní deník*
 - obdivuje se arabštině a její bohaté slovní zásobě

18. stol.

- vedle popisných prací se objevují práce předjímající srovnávací a historické gramatiky 19. stol.
- např. povšimnutí příbuznosti semitských jazyků; keltských jazyků
- postřehy o příbuznosti maďarštiny a finštiny
- konec 18. stol.
 - založena srovnávací gramatika ugrofinských jazyků
- Leibniz
 - odmítnutí teorie, že všechny jazyky z hebrejštiny
 - původ jazyka je starší než všechny známé jazyky

18. stol.

- iniciativa G. W. Leibnize (zakladatel německého osvícenství)
 - vliv na cara Petra Velikého a Kateřinu II.
- Kateřina II. nechala přeložit téměř 300 slov ve všech guberniích ruského impéria → materiál (asi 200 jazyků E a Asie) pak zpracoval německý etnograf P. S. Pallas → *Srovnávací slovníky jazyků celého světa*
 - později připojeno i asi 80 jazyků Afriky a Ameriky

18. stol.

- nelze zde však datovat rozvoj srovnávacích gramatik
- stále ojedinělé případy zapadající v celkovém myšlení o jazyce
- *Encyklopedie* francouzských osvícenců
 - i 50 let po Leibnitzovi stále tvrdí, že jazyky pocházejí z hebrejštiny

srovnávací a historická gramatika 19. století

- nové pohledy na jazyk
- změna metodologického přístupu – vědecký v moderním pojetí
- srovnávací gramatika – po impulsu „objevení“ sanskrtu a jeho příbuznosti s většinou E jazyků
- studium jazyků → historický charakter – převládá
- srovnávací a historická gramatika není totéž, byť těžké hledat v této době ostrý předěl

„objevení“ sanskrtu

- během 18. stol. občasné zprávy o sanskrtu, o jeho „skvělé, průzračně čisté gramatice“ i příbuznosti s evropskými jazyky
 - 1763 misionář Coerdoux zasílá gramatiku sanskrtu i slovníky, zdůrazňuje podobnost mnoha slov s řečtinou a latinou
- ale spíš nepovšimnuto

„objevení“ sanskrtu

- **William Jones (1786)**
 - *„Sanskrt ... má skvělou strukturu; je dokonalejší než řečtina, mnohotvárnější než latina, má jemnější kulturu než oba tyto jazyky, a přesto má s oběma tolik společného, že tato příbuznost nemůže být dílem náhody. Žádný filolog, který prozkoumá tyto tři jazyky, nemůže popřít, že se vyvinuly z nějakého společného pramene, který už možná neexistuje.“*

„objevení“ sanskrtu

- Jonesovy postřehy a zprávy vzbudily pozornost širší veřejnosti
- rychle za sebou další díla věnující se sanskrtu
- v Římě gramatika sanskrtu
- Anglie do r. 1815 pět různých gramatik sanskrtu
- Paříž – studium orientálních jazyků

„objevení“ sanskrtu

- Evropa se seznamuje s díly starých indických gramatiků
- ale zpočátku ne rychlý dopad
- např. vůbec se zpočátku neinspirují propracované fonetice
 - ještě v r. 1812 např. Grimm píše, že ve slově Schrift se vyslovuje 8 hlásek...
 - stále větší důraz na písmena, nepoučení ze staroindických artikulačních popisů
 - až moderní lingvistika 20. stol. si všímá důkladně rozdílů mezi mluvenou a psanou podobou jazyka

„objevení“ sanskrtu

- nepoučili se ani z morfologických rozborů
 - přebírají sice termín *kořen*, ale nepoužívají ho k důkladnějšímu popisu moderních jazyků
 - řeší otázku prvotního jazyka (*Ursprache*) + otázku nadřazenosti flexivních jazyků
 - např. kořen ve flektivních jazycích = druh plodného zárodku → další tvary slov
 - jazyky bez flexe = sterilní – mají pouze 1 druh slov, slovo = kořen (sterilní, ze kterého neroste ani rostlina, ani strom)
 - flektivní jazyky = organické – princip rozvoje a růstu (jen ony bohatá vegetace)
- dělení jazyků na dokonalé = indoevropské a nedokonalé = ostatní

„objevení“ sanskrtu

- opět otázka nadřazenosti některých jazyků
 - indogermánské místo indoevropské v Německu
 - 20. stol. naopak snahy dokázat, že analytické jazyky jsou dokonalejší než jazyky flektivní
- 40 let po „objevení“ sanskrtu pramalý dopad i na otázku klasifikace jazyků
- spíš jen popisují vedle sebe různé jazyky, ale nepropojují jejich příbuznost

srovnávací a historická gramatika

- zrod srovnávaní gramatiky

Rasmus Rask

Franz Bopp

- zrod historické gramatiky

Jacob Grimm

Rasmus Rask

- dánský filolog, skandinávské jazyky
- popsal první základy srovnávací (i částečně historické) gramatiky 1814
 - před Boppem i Grimmem
- ale – psal dánsky + špatné podmínky pro práci, brzo umírá
- širší veřejnost se s jeho dílem seznamuje až cca po 100 letech...

- přichází sice se základními myšlenkami první
- avšak
 - k témuž došli lingvisté po něm i nezávisle na něm

Rasmus Rask

- příbuzenské vztahy mezi
 - germánskými, skandinávskými jazyky, řečtinou, latinou, litevštinou, arménštinou, slovanskými jazyky, perštinou, albánštinou, keltskými jazyky a sanskrtem
- **rozhodující pro posouzení příbuznosti jazyků – gramatická stavba, slovník zásoba je málo spolehlivá**
- shodují-li se dva jazyky v základních a nejobecnějších slovech, u kterých je možno nalézt pravidla o přechodu určitých písmen z jednoho jazyka do druhého → příbuzné
- identifikuje řadu konsonantických změn (ještě před Grimmem)
 - $p > f, g > k, \dots$

Franz Bopp

- považován za skutečného zakladatele srovnávací gramatiky
- Londýn, Berlín → katedra sanskrtu
- romantismus, zájem o národní jazyky, snaha najít národní historii vyrovnatelnou antice
- životní cíl – rekonstruovat prvotní stadium jazyka
 - srovnáním morfologie sanskrtu a dalších jazyků → prvotní slova = izolované jednoslabičné kořeny – nebyly libovolně přidávány významům, ale přímý vztah mezi zvukem a významem
 - neřešitelný (a idealistický) cíl

Franz Bopp

- nevyhnul se řadě omylů a spekulací
 - např. příbuznosti mezi jazyky, které si nejsou příbuzné
 - jazykový vývoj = dekadence (úpadek od čistého jazyka ke složitému a neprůzračnému)
- přesto méně zasažen nacionálním romantismem než vrstevníci
 - sám důsledně používal termín indoevropský
 - postavil se proti termínu indogermánký – není důvod, proč by „se Germáni měli považovat za reprezentanty našeho kontinentu“

Franz Bopp

- hlavní zásluha
 - praktické analýzy odlišných jazyků
 - srovnání primárně slovesných tvarů (částečně i deklinace)
 - solidní základy srovnávací gramatiky (přestože to nebyl záměr)
- z jeho díla vycházeli další – doplňování, korigování

Jacob Grimm

- historická gramatika
- *Německá gramatika 1819*
 - zákonitosti fonetické (x Bopp morfologie)
- Grimmův zákon
 - popsal už Rasmus Rask
 - neznělé okluzivy se frikativizují
 - lat. *pes, pedis* → ang. *foot*, něm. *Fuß*
 - znělé ztrácejí znělost
 - lat. *decem* → angl. *ten*
 - ztráta aspirace
 - sanskrt *bhrātr* → angl. *brother*, něm. *Bruder* (srov. čes. *bratr*)

Wilhelm von Humboldt

- filolog, spisovatel, diplomat; přítel Goethův a Schillerův
- 1810 založil berlínskou univerzitu (a katedru sanskrtu)
- klasické jazyky + mnoho živých jazyků (maďarština, tatarština, semitské jazyky, indiánské jazyky, asijské jazyky, ...)
- díky vzdělání a vysokému postavení zasáhl do mnoha odvětví, hl. filosofie a teorie umění + lingvistika
- cíl – vytvořit srovnávací antropologii
 - jazyky – pouze prostředek k dosažení tohoto cíle

Wilhelm von Humboldt

- struktura jazyků – termín *organismus* nebo *Sprachbau*
 - → podle struktury – klasifikace jazyků
 - předchůdce moderní typologie
- zájem o živé jazyky (liší se tím od současníků)
- původ jazyka (stejně jako Bopp) – ale jinou metodou → metafyzické úvahy
 - jazyk vznikl současně s člověkem, byl zcela kompletní a dokonalý → od té doby pouze dekadence
 - sanskrt nejstarší – tedy nejdokonalejší

Wilhelm von Humboldt

- ideologie německého romantismu
- jazyk vytváří myšlení, odráží a formuje národního ducha → jazyky jsou různé proto, že se v nich zrcadlí mentalita jednotlivých národů
- jazyky jsou různé, protože různé pohledy na svět
- je třeba zkoumat strukturu jazyka: čím dokonalejší struktura, tím dokonalejší mentalita národa

Humboldt VS ostatní současníci

- „mainstream“
 - zájem o historii jazyků, zkoumání současného jazyka – nevědecké
 - orientace na úzkou oblast jazyka a její vývoj během staletí nebo na rozdíly vývoje u příbuzných jazyků
 - přínos: zavedení přísné vědecké metodologie
- Humboldt
 - zájem o současné živé jazyky, zajímal se o ně jako o celek, ale nevědecké metody → časté spekulace, nevědecké závěry

další rozvoj H a S jazykovědy

- na zakladatele komparatistiky i historické gramatiky brzy navázali další
 - Německo i zbytek Evropy
- postupné dokazování příbuznosti dalších a dalších jazyků
- pokračuje prakticky až do 20. stol.
- Josef Dobrovský
 - *Základy staroslověnského jazyka* (zakl. H a S studia slovanských jazyků) 1822
- Franz Miklošič
 - *Srovnávací gramatika slovanských jazyků* 2. pol. 19. stol.
 - světově proslulý

další rozvoj H a S jazykovědy

- = nové proudy – často naráží na odpor či nepochopení
 - např. Francouzi, vyhýbají se jim
- klasičtí filologové – nepřátelští vůči H a S jazykovědě
 - objevil se třetí klasický jazyk – navíc považován za dokonalejší
 - často kritizovali nedostatečnou znalost klasických jazyků (byť místy právem)
 - paradoxní – latina a řečtina skýtaly výrazně lepší možnosti pro komparatistiku (díla starší než 2000 let, obrovské množství dokladů) x slavistické díla k dispozici max cca 1000 let stará a malé množství, germanisti cca 14 století
- nakonec rozvoj románské komparatistiky – ale v Německu
 - → významně obohatilo S i H gramatiku obecně

mladogramatikové

- 70. léta 19. stol. S a H gramatika – nový implus
 - předchůdci (Rask, Grimm) – vědomi, že hláskové změny, které odhalili – řada výjimek
 - výjimky – trn v oku lingvistů, střed pozornosti
 - **Karel Verner** (mladý dánský badatel) – výjimky vysvětlil jako pravidelné změny → Vernerův zákon
 - např. vliv přízvuku na fonetické změny
 - vysvětloval výjimky jako zákonité změny
- August Leskien → v hláskovém vývoji neexistují žádné výjimky

mladogramatikové

- generační střet – časopisy
- sami se tak ironicky označili a vyhlásili zrod nové lingvistiky, ostře se vymezili vůči svým učitelům, ti zase prohlásili, že nic nového nepřináší a není co vyhlašovat
- mimo češtinu obvykle novější termín *neogramatikové*
- zastávají stanovisko nevyhnutelnosti hláskových změn – kromě jedné výjimka – analogie
- chtěli tak „povýšit“ jazykovědu mezi přírodní vědy
- ovzduší doby – romantismus střídá realismus

mladogramatikové

- kritiky mladogramatiků
- příliš mechanické pojetí – jazyky podléhají jazykovému kontaktu, nelze jazykové zákony slepě a dogmaticky aplikovat na každou situaci
 - Hugo Schuchardt
- význam slova a způsob použití může vést k jinému hláskovému vývoji
 - Otto Jespersen (+ jazyk je společenský jev)

význam H a S gramatiky

- zavedení přísné vědecké metodologie
 - řešení otázek jazykového vývoje
 - genetická klasifikace jazyků
 - objasnění základních jevů artikulační fonetiky
-
- další lingvistické směry často vznikají vymezováním se vůči mladogramatikům
 - vliv i na 20. stol.

čtení: KMI

1. Jaké jsou hlavní myšlenky/důvody/cíle KMI?
2. Znamenalo by zavedení KMI konec spisovné češtiny?
3. Jaký je váš názor na KMI?

dialektologie

dialektologie

- studium dialektů
- úzké spojení s dalšími disciplínami
 - etymologie, fonetika a fonologie, obecná lingvistika, sociolingvistika
- v českém prostředí první zájem poprvé v Blahoslavově gramatice (16. stol.)
- systematicky až v NO Šembera *Základové dialektologie československé* (19. stol.)

dialektologie

1) 19. stol. = období historickosrovnávací jazykovědy

- D sbírání materiálu, třídění a popis izolovaných jevů
- poznávání potřeb D, postupné rozpracovávání metodologie
- první atlasy
- většinou hláskoslovné a morfologické jevy
- bez propojení s mimojazykovými faktory
- většinou monografie popisující menší dialekty

dialektologie

2) strukturalistické období

- komplexní pohled na dialektologickou diferenciaci
- D = jednotný vnitřně strukturovaný celek, podléhá společným vývojovým tendencím i mimojazykovým faktorům (zeměpisným či sociálním)
- pozornost na všechny roviny

• 3) poslední třetina 20. stol.

- vliv technologií na zpracování dat
- kvantitativní metody
- interaktivní atlasy, korpusy, dialektometrie

vznik dialektologie

- dialektologické úvahy – staré, ale spíš jen postřehy
- Dante
- Francie 13. stol.

- od 19. stol. systematický zájem o dialekty
 - rozpracovávání metodologie
 - zpočátku zmatené, těžké najít správný způsob sběru a třídění dat, najít nějaké vzorce

- spojeno s vývojem historické a komparativní lingvistiky
 - dialektologické výzkumy odhalily obrovskou variabilitu jazyka, které si do té doby nebyli vědomi (narušilo to i např. Vernerův zákon)

Georg Wenker

- konec 19. stol., Německo
- seznam 40 vět – německým učitelům → přepis do místního dialektu
- vrátilo se mu téměř 45 tisíc odpovědí!
- příliš objemné → zaměřil se jen na některá slova
- problém – jak zaznamenat do mapy
- ručně mapy, kdy každá se věnovala jen jednomu rysu

Georg Wenker

- záměr – dokázat platnost mladogramatické poučky o zákonitosti fonetických změn
 - dojde-li v některém slově k hláskové změně, musí k ní dojít ve všech obdobných slovech
- předpoklad – dialekty konzervují starší formu jazyka, nepodléhají tak rychle změnám
- úctyhodné – zveřejnil výsledky, byť jeho předpoklad vyvracely
- hláskové změny typické pro hornoněmecký dialekt – zasahovaly střídavě více či méně na sever, nejasná hranice mezi horno- a dolnoněmeckým dialektem + rozsáhlé území, kde dané změny jen u některých slov
- množství slov podléhající změnám zvolna klesalo od jihu k severu až došlo na nulu
- obdobný fakt potvrzen i v dalších zemích

Georg Wenker

- průkopník
- nápad zkoumat místní nářečí, zanést výsledky do map
- zajímal se však jen o hláskové změny
- dotazníky vyplňovali neškolení lidé

Lingvistický atlas Francie

- **Jules Gillerón** (přelom 19./20. stol.), Francie, lepší metodologie
- zkoumal hlavně slovní zásobu
 - místní podoby vybraných slov, zvláštnosti
- 100 krátkých vět → závěry i pro morfologii a syntax
- spolupracovník **Edmond Edmont** sám procestoval celou Francii (1897–1901), foneticky přepisoval veškeré údaje (639 míst)
 - celkem asi milion zapsaných tvarů...
- problém s informanty
 - nic moc o nich nevíme
 - cca 700, převážně muži
- extrémně vlivný – sloužil za vzor dalším atlasům, JG vychoval sám své studenty, kteří v práci pokračovali

první metodologické otázky/problémy

- postupné ustalování metodologie
- jak vytvořit fonetický zápis (jednotně)
- jak zaznamenávat do map
- potřeba vyškolených terénních pracovníků

mapy, atlasy

- postupně vznikají první dialektologické atlasy ve světě
- 1. pol. 20. stol.
- 1926 německý
- italský (i městská nářečí)
- rumunský
- americká angličtina

mapy, atlasy

- uvědomění, že změny nejsou dílem náhody, ale zákonité
- faktory geografické, politické i kulturní
- jazykové změny – urychlují
 - hlavní silnice
 - lodní linky
- jazykové změny – blokují
 - hory
 - nepřístupný terén
- vliv kulturních center a vznik standardizované podoby

mapy, atlasy

- centrum vs periferie
- často určité slovo stejná podoba na severu a jihu, v mezioblasti jiné
 - v centru se začal používat nový tvar, který se ještě nedostal na periferii
- rumunština a portugalština vykazují shodné jevy přestože – protože – nejvýchodnější a nejzápadnější románské jazyky
- ale – periferie ovlivňována stykem s okolními zeměmi (jiné jazyky) – může tak někdy rychleji přebrat jev z jiného jazyka než centrum
- oba směry možné!

další vývoj

- 2. pol. 20. stol. – stagnace dialektologie
- poslední třetina 20. stol. – vzestup
 - ← technologické možnosti, datově orientovaná l. disciplína

metodologie

- a) metody sběru materiálu
- b) výběr informátorů
- c) kartografické metody
- d) výkladové metody

metody sběru materiálu

- sběr dat = empirický základ pro závěry o jazykové rozrůzněnosti
- vyžaduje – školené foneticky zdatné terénní pracovníky
- (zvukové) zaznamenávání promluv a jejich excerpce (pořizování výtahů)
 - vhodné obzvláště pro výzkum hláskoslovných a syntaktických jevů

metody sběru materiálu

- a) přímý výzkum = sběr v terénu, bezprostřední spolupráce terénního výzkumníka a informátora, písemné zaznamenávání odpovědí + většinou nahráváno
- b) nepřímý výzkum = korespondenční metoda, písemné vyplňování dotazníku neškoleným pracovníkem, časově úsporné, rozsáhlé území
- hlavně dotazník
 - data musí být mezi sebou porovnatelná
 - formální/neformální
 - přímý/nepřímý

přímý dotazník

- psané nebo mluvené
- za základ se bere neutrální podoba slov
- výzkumník se ptá informátorů
- např. „Jak říkáte ...?“
 - lahvi

přímý dotazník

- psané nebo mluvené
- za základ se bere neutrální podoba slov
- výzkumník se ptá informátorů
- např. „Jak říkáte ...?“
 - lahvi → flaška

přímý dotazník

- psané nebo mluvené
- za základ se bere neutrální podoba slov
- výzkumník se ptá informátorů
- např. „Jak říkáte ...?“
 - lahvi → flaška
 - keři

přímý dotazník

- psané nebo mluvené
- za základ se bere neutrální podoba slov
- výzkumník se ptá informátorů
- např. „Jak říkáte ...?“
 - lahvi → flaška
 - keři → křak

přímý dotazník

- psané nebo mluvené
- za základ se bere neutrální podoba slov
- výzkumník se ptá informátorů
- např. „Jak říkáte ...?“
 - lahvi → flaška
 - keři → křak
 - půllitru na pivo

přímý dotazník

- psané nebo mluvené
- za základ se bere neutrální podoba slov
- výzkumník se ptá informátorů
- např. „Jak říkáte ...?“
 - lahvi → flaška
 - keři → křak
 - půllitru na pivo → krygl

nepřímý dotazník

- výzkumník má pobízet informátora, aby podal co nejpřirozenější reakci (responsi)
- vhodnější bo přirozenější
- upřednostňovány
- ale složitější, delší
- např. držím hrnek a zeptám se, jak tomu říkají – nepodsouvám tak žádný výraz

nevýhody dotazníků

- těžké navodit přirozenou situaci
- odpovědi nejdou pokládat za stoprocentní
- lepší – delší rozhovor, ideálně na téma, které informátora zajímá
 - uvolněnější
 - je třeba nahrávat
- obecně je lepší nahrávat, aby se výzkumník soustředil na situaci, a ne na přepis

paradox pozorovatele

- Wiliam Labov – cílem výzkumu je zjistit, jak lidé mluví, když nejsou pozorováni
- neformální projev je systematictější, pravidelnější, nevýběrový
- možnosti, jak obejít
 - nahrávat i mimo označený rozhovor
 - odvést pozornost od situace – emočně zaujmout
 - pokládat šokující otázky
 - nahrávat skupiny

výběr informátorů

- obvyklý přístup – vybírání tzv. NORMů
 - **N**onmobile **O**lder **R**ural **M**ales
- ← velmi úzký výběr, pravděpodobně silně ovlivňuje výsledky
- ← nejedná se o reprezentativní výběr populace
- ← „lingvistická archeologie“ – dolují se z co nejstarších lidí co nejstarší doklady
 - co to však vypovídá o současném stavu dialektu...?
- moderní dialektologie – vybírání reprezentativnějších vzorků, snaha o systémovější zkoumání

kartografické metody

- zobrazení jevů na podkladovou mapu, na níž je vyznačena síť lokalit (obcí, měst), v nichž byl uskutečněn sběr materiálu
- izoglosa = hranice území, kde se vyskytuje určitý jev
 - nebývají jednoznačné – je třeba zakreslit, pokud nějaký jev mimo izoglosu
- různé metody
 - nápisová (nejjednodušší, hl. v počátcích, jev zapsán písemně do mapy)
 - symbolová (jaz. jev zobrazen v podobě zástupného znaku)
 - metody plošného (areálového) zobrazení (přehledné)
 - izoglosová metoda = jev vymezen pomocí izoglosy
 - šrafová metoda = areál výskytu označen šrafováním
 - ideální – kombinování

výkladové metody

- vycházejí z atlasu
- zaměření na analýzu hláskoslovnou, morfologickou či lexikum
- distribuce hlásek, slovotvorných afixů, sémantický rozbor, lexikální vztahy (synonymie, polysémie, ...), tvorba slov, motivace pojmenování, popř. etymologie
- analýza vyžaduje teoretické znalosti ze všech jaz. rovin
- rozměr navíc – sociální zařazení informantů
- antropologické povědomí

co je to dialekt...?

co je to dialekt...?

- většinou – tradiční teritoriální nářečí
 - geograficky vymezený útvar národního jazyka
 - určen vztahem k jiným jeho útvarům
- obvykle – substandardní forma
 - nižší status
 - spojeno s „pracující třídou“, vesnicí, rolnictvím, životě sociálně neprestížním
 - považováno za odchylku od normy
- občas – jazyky v odlehlých částech světa bez psané podoby

co je to dialekt...?

- ***Dialectology* J. K. Chambers + P. Trudgill**
- jiné pojetí

- žádný dialekt není lingvisticky nadřazen jinému
- každý mluvčí je mluvčí min. 1 dialektu
- spisovná čeština je dialekt stejně jako každá jiná čeština

co je to dialekt...?

- bývá užitečné považovat dialekt za dialekt nějakého jazyka (jeho pododdíly)

co je to dialekt...?

- bývá užitečné považovat dialekt za dialekt nějakého jazyka (jeho pododdíly)
- ovšem otázka – co je to jazyk..?

co je to jazyk...?

- souhrn všech vzájemně srozumitelných dialektů

co je to jazyk...?

- souhrn všech vzájemně srozumitelných dialektů
- ale: čeština a slovenština si jsou vzájemně srozumitelné...
- a naopak: např. v němčině jsou dialekty, které si vzájemně nerozumí

co je to jazyk...?

- souhrn všech vzájemně srozumitelných dialektů
- ale: čeština a slovenština si jsou vzájemně srozumitelné...
- a naopak: např. v němčině jsou dialekty, které si vzájemně nerozumí
- navíc srozumitelnost nemusí platit oběma směry!

co je to jazyk...?

- souhrn všech vzájemně srozumitelných dialektů
- ale: čeština a slovenština si jsou vzájemně srozumitelné...
- a naopak: např. v němčině jsou dialekty, které si vzájemně nerozumí
- navíc srozumitelnost nemusí platit oběma směry!
 - Dánové prý rozumí Norům lépe než naopak
 - situace v Africe
 - skupina mluvčích A tvrdila, že rozumí jazyku skupiny B, ale B tvrdilo, že nerozumí A
 - ukázalo se: A je mocnější, chce zahrnout B do svého území a proto proklamuje, že mají stejný jazyk, a tedy by měli tvořit jeden územní celek

co je to jazyk...?

- souhrn všech vzájemně srozumitelných dialektů
- ale: čeština a slovenština si jsou vzájemně srozumitelné...
- a naopak: např. v němčině jsou dialekty, které si vzájemně nerozumí
- navíc srozumitelnost nemusí platit oběma směry!
 - Dánové prý rozumí Norům lépe než naopak
 - situace v Africe
 - skupina mluvčích A tvrdila, že rozumí jazyku skupiny B, ale B tvrdilo, že nerozumí A
 - ukázalo se: A je mocnější, chce zahrnout B do svého území a proto proklamuje, že mají stejný jazyk, a tedy by měli tvořit jeden územní celek

→ nedostatečné kritérium

co je to jazyk...?

- určování národních jazyků – různá kritéria, i nejazyková
 - společenská
 - politická
 - historická
 - kulturní
 - geografická
 - existence kodifikované normy v gramatikách, ortografii, literatuře

co je to jazyk...?

- vhodnější používat jinou terminologii
- **varieta** = neutrální termín pro označení konkrétního jazyka, který považujeme za samostatnou entitu
- **akcent** = způsob, jakým mluvčí mluví; referuje k varietě, která je od ostatních odlišná foneticky
- **dialekt** = referuje k varietě, která je od ostatních odlišná gramaticky i fonologicky
- dialekty i akcenty se překrývají, nemívají ostré hranice

geografické dialektní kontinuum

geografické dialektní kontinuum

- ze startovního bodu A postupujeme skrze vesnice

geografické dialektní kontinuum

- ze startovního bodu A postupujeme skrze vesnice → jazyk se mění

geografické dialektní kontinuum

- ze startovního bodu A postupujeme skrze vesnice → jazyk se mění → obvykle tendence: čím dále od bodu A, tím více rozdílů od počáteční variety (rozdíly jsou kumulativní)

geografické dialektní kontinuum

- ze startovního bodu A postupujeme skrze vesnice → jazyk se mění → obvykle tendence: čím dále od bodu A, tím více rozdílů od počáteční variety (rozdíly jsou kumulativní)
 - např. A–D si rozumí dobře, ale A–Z už jen velmi obtížně; ale P–Z už si opět rozumí dobře

geografické dialektní kontinuum

- ze startovního bodu A postupujeme skrze vesnice → jazyk se mění → obvykle tendence: čím dále od bodu A, tím více rozdílů od počáteční variety (rozdíly jsou kumulativní)
 - např. A–D si rozumí dobře, ale A–Z už jen velmi obtížně; ale P–Z už si opět rozumí dobře
- dialekty z geograficky vzdálených oblastí nesrozumitelné, ale spojené řetězcem vzájemně srozumitelných dialektů

geografické dialektní kontinuum

- ze startovního bodu A postupujeme skrze vesnice → jazyk se mění → obvykle tendence: čím dále od bodu A, tím více rozdílů od počáteční variety (rozdíly jsou kumulativní)
 - např. A–D si rozumí dobře, ale A–Z už jen velmi obtížně; ale P–Z už si opět rozumí dobře
- dialekty z geograficky vzdálených oblastí nesrozumitelné, ale spojené řetězcem vzájemně srozumitelných dialektů
- nelze určit zlomové místo, kde si už nejsou srozumitelné, ale platí kumulativní efekt jazykových rozdílů: čím vzdálenější, tím méně srozumitelné = **geografické dialektní kontinuum**

geografické dialektní kontinuum

- velké množství na světě
- **záporománské dialektní kontinuum**
 - variety francouzštiny, italštiny, katalánštiny, španělštiny, portugalštiny
 - od pobřeží Portugalska, přes centrum Belgie až po jižní Itálii
- **západogermánské dialektní kontinuum**
 - Německo, Nizozemsko, Vlámsko
- **severní slovanské dialektní kontinuum**
 - ruština, ukrajinština, polština, čeština, slovenština
- **jižní slovanské dialektní kontinuum**
 - slovinština, srbština, chorvatština, makedonština, bulharština

Map 1-1. European dialect continua

geografické dialektické kontinuum

- hranice z lingvistického hlediska – arbitrární
- hranice z politického/kulturního hlediska – motivované
- v místech nejednoznačných národních hranic – dialektní kontinuum **přispívá k politickým problémům → lidé jsou zvyklí pojímat dialekty a jazyk jako diskrétní veličinu, a ne kontinuální**
- např. jazyky jižního slovanského kontinua
 - z mocenských důvodů se makedonština označuje za dialekt bulharštiny jako důvod pro připojení Makedonie k Bulharsku

městská dialektologie

- zeměpisné hledisko upřednostňováno na úkor sociologického
- sociální variace stejně důležitá jako regionální
- dialekty definovány oběma faktory zároveň
 - každý mluvčí – sociální pozadí + lokální příslušnost
- jedna z prvních prací: 1930 počátky *Lingvistického atlasu USA a Kanady*
 - úkol: vybírat sociálně rozličné typy informátorů
- navíc – zaměření často jen na venkov
 - mluva většiny obyvatel nezaznamenána
- ← dáno počátky – spojení s komparativní lingvistikou

městská dialektologie

- problém s reprezentativností ve městě ještě složitější
 - obecně neexistuje „čistý“ mluvčí nějakého dialektu
 - ve městě větší sociální rozvrstvení
- jak najít to, co je „typické“?
- rozhodnutí → náhodné vzorky = každý by měl mít stejnou šanci dostat se do výběru
- výhoda např. proti politologickým výzkumům
 - je možné, že lidé odmítající účast na politickém výzkumu budou nějakého obdobného politického směřování – pak ve výzkumu chybí
 - u lingvistických výzkumů se neočekává – není osobní, ideologické atd.

městská dialektologie

- spíš než jednotlivá slova promluva jako celek
 - fonologie a gramatika
- klasifikace informátorů
 - je třeba třídit
 - věk, pohlaví, plat, vzdělání, bydlení, ...
- např. Wiliam Labov
- Jan Chromý *Vliv jazykových faktorů na užívání protetického v- v pražské mluvě*

dialektologie

- <https://korpus.cz/mapka/>

vznik strukturalismu

- přelom 19. a 20. stol.
- **Ferdinand de Saussure** (20., 30. léta 20. stol.)
- obdobné myšlenky také v USA Leonard Bloomfield
 - na něj navazovali mnozí američtí strukturalisté, hl. deskriptivisté
- jazyk = systém: jeho jednotlivé části nelze zkoumat odděleně od funkcí, které tyto části plní
- přísné rozlišení historického pohledu a popisu jazyka v určitém okamžiku vývoje
- jazyk jako společenský jev ← primárně komunikační funkce
- lingvistika jako samostatná disciplína

jazyk jako systém

Ferdinand de Saussure (1857–1913)

- původně přírodní vědy, znalost sociologie, dialektologie, směrů lingvistiky
- vybral ze znalostí, přehodnotil, rozpracoval, sjednotil a uceleně vyložil
- zajímal se o vývoj samohlásek v indoevropštině – přistupoval k němu s ohledem na celý systém jazyka
- odlišnost v myšlení – byl přijímán spíš chladně
- po r. 1880 sám nepublikoval žádnou knihu, po 1893 nic
- deprese

- 1906–1911
 - vedl 3 kurzy obecné lingvistiky → na základě 2 posluchači sepsali *Kurz obecné lingvistiky* (FdS by s vydáním sám možná ani nesouhlasil, ale už mrtvý)

Kurz obecné lingvistiky (1916)

- spory o autentičnost myšlenek – nedochovaly se téměř žádné FdS poznámky ke kurzu, který vedl
- učení viděné očima jeho studentů

→ slabá místa v knize (nejasnosti, něco si odporuje), zeslabení matematického vidění jazyka, zesílení protikladů

Kurz obecné lingvistiky (1916)

- synchronní VS diachronní přístup
- jazyk jako systém
- společenský charakter jazyka
- jazykový znak

synchronní VS diachronní přístup

- diachronní přístup
 - zkoumání jevů v čase → jazykový vývoj
- synchronní přístup
 - zkoumání vztahů mezi jevy v určitém čase
- kritizováno
 - jedno se neobejde bez druhého
- je zapotřebí chápat jako jednotu dvou protikladů

langue a parole

- opět jednota dvou protikladů
- langue (jazyk)
 - abstraktní systém pravidel, jimiž se řídí všichni mluvčí daného společenství – pravidla všeobecně uznávána → umožňuje dorozumívání ve společnosti → je to tedy společenský jev
- parole (promluva)
 - individuální jev
 - konkrétní autentické sdělení vyslovené v daný okamžik jednotlivcem
 - lze formulovat pouze na základě znalosti a dodržování langue
- lingvistika by se prý měla zajímat výhradně o langue

teorie jazykového znaku

- jazykový znak = signe
 - = spojení dvou složek
 - a) signifiant = označující
 - b) signifié = označované
- obě složky vznikají dohromady a dohromady vytvářejí jazykový znak
- opět jednota dvou protikladů

teorie jazykového znaku

- vlastnosti jazykového znaku

1. arbitrárnost

- neexistuje vnitřní vztah mezi slovem *kůň* a zvířetem, které označuje
- různé jazyky označují různě

2. lineárnost

- odehrává se v čase, řetězí se jeden za druhým (x vizuálním signálům)

3. diskontinuita

- mimojazyková skutečnost v našem mozku registrována jako kontinuum – jazykový znak však ohraničuje její výsek, úsek
- → při překladu nelze mechanicky signifiant jednoho jazyka přiřazovat k signifié jiného (ovce = fr. mouton, ale mouton může znamenat i jídlo, čes. skopové)

jazyk jako systém

- od abstraktního zkoumání jazykového systému ve smyslu parole – přechod k empirickému výzkumu
- obrat od introspekce k empirickému ověřování
- přiblížení metodologii přírodních věd
 - hypotézy, exaktnost, data, statistika
- počítačová lingvistika, korpusová lingvistika, kvantitativní lingvistika
- nové možnosti výzkumu, popisu i vysvětlení jazykových jevů

- synergetická lingvistika

předpoklady SL

- Systém je souhrn prvků.
- Prvky systému jsou nutně ve vzájemném vztahu a závislosti, které určují jejich funkce. (Soubor prvků bez vzájemných vztahů není systém!)
- Chování jednotlivých prvků má vliv na celek.
- Celek je vždy víc než součet jeho částí. Platí zde holistický princip – některé vlastnosti není možné odkrýt analýzou jednotlivých prvků, ale je možné je určit pouze zkoumáním celku.
- Systémová interakce prvků má vždy nějaký cíl, výsledek, kterého se snaží dosáhnout.
- Systém se vždy vyskytuje v nějakém prostředí, má definovatelné okolí. V případě jazyka je jeho nejbližším okolím člověk.
- Entropie systému – je-li uzavřený systém ponechán bez vnějších zásahů, bude směřovat ke stále větší neurčitosti (entropie se bude zvyšovat). U otevřených systémů je situace opačná, dochází ke stále větší uspořádanosti systémů, tzv. negentropii.

synergetická lingvistika

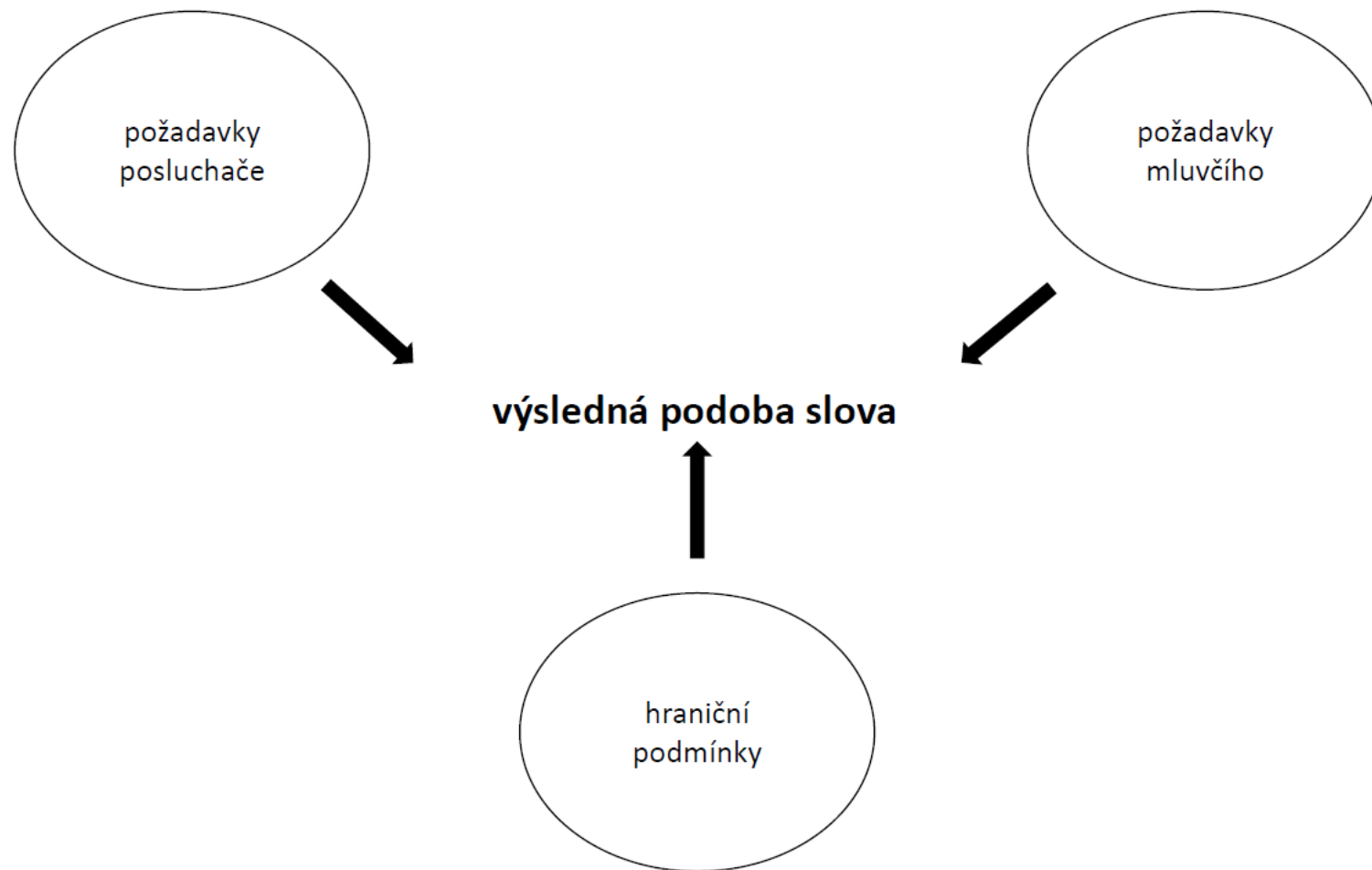
$$1 + 1 > 2$$

jazyk je...

- systém
- schopný samoorganizace a seberegulace
- limitován hraničními podmínkami
- založen na kooperativních a soupeřících procesech
- vystaven fluktuacím

synergetická lingvistika

- úspěšná komunikace
= synergetický efekt

korpusová lingvistika

- <https://www.youtube.com/watch?v=rhz-bi9tL8o&t=2234s>